

פרק כג. הדחת מלך ופרנסים**קכג. מלך**

אחדים מן הראשונים אינם דנים כלל בהדחת מלך.¹

האברבנאל סובר, שלעולם אין מדיחים מלך: "האמנם בהיות המלך רע ובליעל צריך לחקור האם ראוי לעמו שימרדו בו ויסירוהו מהמלוכה... ואני דברתי בדרוש הזה לפני מלכים עם חכמיהם והוכחתי שאינו מהראוי ושאין יכולת לעם למרוד במלכם ולהסיר ממשלתו ומלכותו אף שירשיע על כל דבר פשע. ועשיתי על זה שלש טענות:

האחת, שהעם בהמליכם מלך כורתים לו ברית לשמור ולעשות דבריו ומצוותיו, לכן היה המורד במלך חייב מיתה בין שיהיה מלך צדיק או שיהיה רשע...

והטענה הב' כי המלך בארץ הוא במקום הקב"ה בעולם ולכן היה מסור אליו היכולת המוחלט... ולכן אין ראוי להמון העם שישלחו יד במלכם להסירו ממלוכה כי היה זה רב ידו לו כשולח יד בכבוד אלקים...

הטענה הג' מיוחדת לישראל... ובהיות שבחירת המלך אינה ביד העם כי אם ביד השם יתברך, כמו שנאמר 'שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוקיך בו' לכן לא היה ראוי שהם שלא נתנו לו המלוכה יסירו ממנו כי אם השי"ת שהוא מהקם מלכין... הנה לא נתן להם השי"ת רשות למרוד בו ולהסירו ממלוכה... כי אם שיצחקו אל ה'..."²

¹ ראה רש"י סנהדרין טז א ד"ה דבריו של גדול: "דינו של בעל שררה נשיא וכהן גדול". רש"י אינו מזכיר כלל שבית הדין דן גם דינו של מלך. וראה רמב"ם סנהדרין ה א, המונה את המקרים שהם בבחינת ה"דבר הגדול" הנדונים בבית דין הגדול, ואינו דן על האפשרות שידונו מלך שחייב מיתה. וראה רמב"ם סנהדרין יז ט, שראש הישיבה שחטא מלקים אותו ואינו חוזר למעלתו ומלך שחטא אינו נדון כלל.

² אברבנאל דברים יז יד. וראה פירושו לשמואל ב ריש פרק כד. על הטענה הראשונה יש להשיב, כי גם המלך כורת ברית לעם - ראה סעיף ד - ובמקרה שצד אחד מפר ברית גם הצד השני אינו חייב לשמור עליה, ראה סעיף קלה הערה 6. לפי הטענה השניה רק המון העם אינו רשאי לשלוח יד במלך אולם בית דין הגדול בודאי רשאי לעשות כן. על הטענה השלישית יש להעיר שהקב"ה מהקם מלכין אולם גם משפיל גאים ואין איסור הלכתי להדיח את מי שראוי להדיחו. וראה פירוש האברבנאל לשמות לב, בביאור תפילת משה רבינו. וראה שו"ת ציץ אליעזר יב סד, שמשמעות דברי חכמים שאין מעל גבי המלך אלא ה' אלוקיו היא, שאסור להדיח מלך אפילו אם הוא רשע ופושע. נראה לדחות את דבריו. ראה בבלי הוריות יא ב, שלדעת רבי חייה נשיא אינו מביא שעיר משום שהוא כפוף לריש גלותא שבבבל. ולכאורה היה לו לטעון שנשיא כפוף לחכמי ישראל שלכולי עלמא רשאים להדיחו! מכאן שהאפשרות להדיח את מי שסרח אינה שוללת את העקרון שאין מעל המלך אלא ה' אלוקיו. גם לא מסתבר שאפילו לבית דין הגדול אין סמכות להדיח מלך הרוצח חפים מפשע, שבגד בעמו וכיו"ב. וראה צפנת פענח הוריות י א ד"ה פרט לנשיא שנצטרע, שאין להדיח את מלכי בית דוד שכן יש להם הבטחה שיהיו לעולם. אולם צ"ע לשיטה זו, מדוע לא ניתן להדיח מלך שחטא ולמנות במקומו את יורשו. וראה שו"ת עמוד הימיני ז ט שאי אפשר היה להדיח את דוד משום שנמשח, וראה הערה 18. על מלך משוח ראה סעיף לג הערה 2.

ויש סוברים, שמהנימוקים הבאים מדיחים מלך

- א. פגיעה ברבים או ביחיד הרד"ק כותב: "אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחים מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט".³ סיכון העם⁴
- ב. עבירה חמורה המנחת חינוך כותב: "מלך שהרג נפש בשגגה בודאי תיכף מורידים אותו".⁵ פשיטא שהוא הדין למלך העובר עבירה שחייבים עליה מיתה.⁶ לדעת האבני נזר, מלך שלקה מודח מתפקידו.⁷ הכשלת הציבור בעבירות או מניעתו מקיום מצוות⁸
- ג. סרח כותב רלב"ג: "ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפריש לו... הנה לא יקרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך".⁹
- ד. אי מלוי התפקיד כותב הרלב"ג: "הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלום אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאים לפניו...".¹⁰ ספר הררי קדם כותב: "דמדיני המלוכה שילחם מלחמות ה'... אבל אם אינו לוחם מלחמות ה' אינו מלך ומעצמו מסתלק מן המלוכה".¹¹
- ה. העדר תמיכה ציבורית כותב הקרן אורה: "... דהדבר תלוי בעם וכל שקבלו אותו למלך מחוייבים לסור אל משמעתו וגם בהם הדבר תלוי להורידו מגדולתו".¹² פוסק הרב הרצוג: "אם אין רוב ישראל מרוצים בו יכולים לסלקו מן המלכות".¹³

³ רד"ק מלכים א כא י. וראה רמב"ם רוצח ושמירת נפש ד ט. וראה שמואל ב טו ז: "צא צא איש הדמים ואיש הבליעלי", ומבאר המצודת דוד: "ר"ל צא ממלכותך אתה האיש השופך דמים כאומר הנה בעצתך נהרג אבנר ואיש בושת...". במקרה שיש עילה להדיח מלך יש לדון מה הדין אם היה רק כשלון חד פעמי, ואכמ"ל. נראה לומר, שגם לדעת האברבנאל רשאי העם להדיח מלך המסכן אותו. וראה דברי הימים ב כה כז: "ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר בירושלים", ומפרש רש"י שם: "... לפי שנתגרה במלך ישראל". וראה בבלי ברכות סב ב: "אמר לו דוד לשאל: מן התורה בן הריגה אתה שהרי רודף אתה". יתכן, שלדעת הסובר, שדוד נענש על שביזה את הבגדים, אסור היה לדוד לשלוח יד במשיח ה', למרות שהיה לו דין רודף, וצ"ע.

⁴ מנחת חינוך מצוה תי ס"ק כד. וראה חמדת ישראל משפטים ו. לעומתם ראה שו"ת הרדב"י ב תשעב, שמלך שהרג בשגגה אינו גולה.

⁵ ראה ירושלמי עבודה זרה א א. וראה ילקוט שמעוני נביאים קטא: "ואחיתופל יעץ לאבשלום שיהרוג לאביו והוא ישב עליו בדין על שעינה נשי אביו ואני הורגו ומולך אני". וראה משך חכמה במדבר יח ז. מסתבר שהאברבנאל מודה שניתן לשפוט מלך שעבר עבירה באופן אישי אפילו אם כתוצאה מהעונש הוא לא יוכל למלא עוד את תפקידו.

⁶ ראה שו"ת אבני נזר או"ח צא. וראה בבלי סוטה כא א שדואג (שהיה ראש סנהדרין כמבואר בילקוט שמעוני נביאים שמא) ואחיתופל (ראה שו"ת רדב"י ז לג שהוא היה חבר בסנהדרין) רדפו אחר דוד מתוך הנחה שאלקים עזבו לאחר שהוא בא על אשת איש. מכאן שלדעתם ניתן להדיחו. הערת הרב נבנצל: "היכי משמע?"

⁷ ראה דברי הימים ב כא יא: "גם הוא עשה במות בהרי יהודה, ויזן את ישרי ירושלים וידח את יהודה". רלב"ג משלי כט ד. וראה אסתר רבה פתיחתא ט: "רשב"ל אומר נוה להן לבריות להגדיל להן כנפים ולפרוח באויר, ואל ימסרו וישתעבדו תחת יד מלך חנף".

⁸ רלב"ג שמואל ב יז ד. המלבי"ם על שמואל ב טו ב מבאר מה היתה התלונה על דוד: "... שהמלך לא ישמע משפטי העם, מוקנתו או מעצלותו".

⁹ הררי קדם סימן קפז. וראה שם: "... ששאל עצמו קדם וסילק עצמו בידיים מן המלוכה על ידי שלא נלחם מלחמת ה' ". על תפקיד המלך ראה סעיף ח הערה 1.

¹⁰ קרן אורה בבלי הוריות יא א ד"ה יכול נשיא כנחשון. הערת הרב נבנצל: "מלכי ישראל ודאי לא קבלו הסכמת ב"ד הגדול שבירושלים, וגם לא הכירו בסמכותו".

השם משמואל חולק על כך ופוסק: "אלא ודאי דאין אחר המינוי כלום [זולת שסרח] אבל אין מי שגדול ממנו הן סנהדרין הן רוב ישראל שיהי' ביכולתם לסלקו דאם הי' כן, לעולם הי' מתכפר בשעירה כהדיוט, שלעולם יש עי'ג ממשלה היינו רוב ישראל".¹⁴

1. מרד פוסק האבני נזר: "... ובאמת מלך גופי' אף לאחר שהמליכוהו אם מרדו בו רוב ישראל אין עליו דין מלך".¹⁵

העם רשאי להתנות עם המלך עובר למינוי, שהוא יודח במקרים נוספים.¹⁶

בית דין הגדול ממנה מלכים ומשום כך מסתבר שרק לו הסמכות להדיחם.¹⁷ כיוצא בזה, לבית הדין הגדול סמכות להכריז על סיום כהונתו של מלך.¹⁸

החלטה בדבר הדחת מלך צריכה להעשות במתינות רבה.¹⁹ לעיתים, בחשבון כולל, טובת הכלל וטובת המדינה דורשות שלא להדיח פרנס;²⁰ לאחר הדחת מלך רשע עלול לעלות לכס המלוכה רשע גדול ממנו,²¹ עלולה להתפתח מלחמת אזרחים, אויבי ישראל עלולים לנצל את המשבר השלטוני לנצל את המצב וכד'. הדחה אף עלולה לגרום לחילול השם בעיני אומות העולם.²²

¹³ תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27. וראה תפארת ישראל על משנה הוריות ג ס"ק ד; שו"ת אבני נזר יו"ד שיב ס"ק טו. וראה סעיף סב הערה 6.

¹⁴ שו"ת אבני נזר שם ס"ק כז. וראה רמב"ם כלי המקדש ד כא: "ואין מורדין לעולם משררה שבקרב ישראל אלא אם סרח". משמע כשיטת השם משמואל. החידו"א בבלי סנהדרין כ ב מבאר את חטא העם: "לפי שהקדימו לבקש הדבר על ידי שמואל שהיה שופט אותם וכאלו בו מאסו וכמ"ש וירע הדבר בעיני שמואל וגו' ויאמר ה' אל שמואל וגו' כי לא אותך מאסו כי אותי וגו' דו"ק". על חטא העם ראה סעיף צו הערה 29.

¹⁵ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב אות טו. וראה מלכים א ב כח: "והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב...". ומבאר רד"ק: "... פחד על עצמו... כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה...".

¹⁶ ראה סעיף ד.

¹⁷ ראה משך חכמה במדבר יח ז: "לפי מה דמשמע מיומא נג, דעוזה הקטיר קטורת במזבח, אמאי לא המיתוהו לפי זה?... ונראה, דנשיא הוא ככהן גדול... ואם כן צריך בית דין של לשכת הגזית סנהדרין גדולה...". נראה שבית דין הגדול רשאי להדיח מלך גם מבלי להמליך בנביא, ואכמ"ל.

¹⁸ פשיטא, שעל בית הדין הגדול לקבוע מי הוא השליט החוקי בכל מקרה של מרד או ספק מי השליט, ראה טורי אבן על מגילה יד ב. לקביעה מי השליט עשויה להיות השלכות גם בעניני איסור והתרן ראה ירושלמי הוריות ג ב, שבאותם ששה חדשים שאבשלום תפס את כס המלוכה, הביא דוד קרבן חטאת של הדיוט. ושו"ת חתם סופר יו"ד ה כותב שדוד נדון כהדיוט למרות שהיה מלך משוח. על אפשרות שמלך יתפטר מרצונו ראה סעיף קטו הערה 25.

¹⁹ ראה סעיף רב.

²⁰ ראה בבלי סוטה כא א שדואג ואחיתופל טעו כאשר דנו את דוד כרשע שבא על אשת איש ולא התחשבט בזכויות הרבות שהיו לו. וראה בבלי סנהדרין צ א, שאחאב נמנה בין המלכים שאין להם חלק בעולם הבא וראה בבלי מו"ק כח ב, שאחאב היה מסור בלב ונפש לעם ישראל. וראה שאילתות דרב אחאי גאון, העמק שאלה פתח העמק ח; הראי"ה קוק, "המספד בירושלים", מאמרי הראי"ה א עמ' 94 – 99. וראה סעיף נד הערה 38.

²¹ ראה פירוש הרמב"ן על התורה שמות ב כג: "מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו. וכאשר ראו שמת המלך נאנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון".

²² ראה סעיפים קטו

המלך ומקורביו עשויים לנקום בכל מי שהיה שותף להדחתו.²³

לאחר שחכמים תקנו שאין דנים את מלכי ישראל,²⁴ אין לבית דין סמכות להדיחם.²⁵

אחדים מהמלכים שסרחו הודחו בידי שמים. פסוק מפורש בספר שמואל: "ויאמר אליו שמואל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך".²⁶ פסוק מפורש בספר מלכים: "ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך".²⁷ הנביא אחיה השילוני אומר לירבעם: "ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תמו".²⁸ הנביא יהוא בן חנני אומר לבעשא מלך ישראל: "ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט".²⁹ כותב הרב נבנצל: "... הקטרוג שהכריע את דינו למות היה: הריגת נבות היזרעאלי... נראה שהתביעה עליו היא, שכאשר איזבל אמרה: 'קום אכול לחם... אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי היה עליו להבין... שהיא זוממת משהו שאינו בדיוק על פי הצדק והיחוס. שוב רואים, שהאדם נתבע על הרשלנות, על חוסר הדאגה המספקת, גם כשלא הזיק בידיו".³⁰

אם יתמנה מלך בימינו,³¹ יצטרך בית הנבחרים לקבוע אם ובאילו נסיבות ניתן להדיחו ולמי הסמכות לכך.

*

לפני כשמונה מאות שנה קבעה המגנה כרטה שניתן להדיח מלך העובר על החוק.³²

במדינות שבהן קיים משטר מלוכני מפרטות כמה מן החוקות באילו תנאים ונסיבות מאבד המלך את כסאו.³³ במדינות מלוכניות אחדות קובעת החוקה שלמלך חסינות מוחלטת.³⁴

²³ ראה סעיף קטו הערה 18. וראה סעיף רב.

²⁴ ראה רמב"ם סנהדרין ב ה.

²⁵ ראה עמוס ז י: "וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב כל ישראל...". ומבאר המצודת דוד שם: "כי כשישמעו שונאיו שהנביא מייעד עליו החרב יתעוררו להרגו בדבר ה'".

²⁶ שמואל א טו כח. ראה משך חכמה סוף ספר שמות על ההפטרות, פרשת זכור, שמרגע שהנביא הודיע לו כי ה' קרע ממנו את ממלכתו לא היה עוד לשאול דין מלך. וראה משך חכמה דברים יג ו, שמה שקובע הוא מי ששולט בפועל, ולכן סובר שם שהמלך בזמן אחאב היה אשתו איזבל שכן היא שלטה בפועל, וקצ"ע.

²⁷ מלכים א יא יא.

²⁸ מלכים א יד י.

²⁹ מלכים א טז ג.

³⁰ שיחות לספר במדבר שיחה כט עמי שטז - שיז.

³¹ ראה סעיף ז, שיש הסוברים שניתן למנות מלך בימינו.

³² ראה England Constitutional History of עמ' 138, שזה אחד משני החידושים העיקריים של המגנה כרטה. החידוש השני של המגנה כרטה הוא שהממשל כפוף לחוקים היסודיים של המדינה. על המגנה כרטה ראה סעיף ט הערה 9.

³³ ראה ICL חוקת נורבגיה 11 (1) שאין למלך רשות לגור מחוץ למדינה יותר מששה חדשים אלא בהסכמת בית הנבחרים, ובמקרה שהוא יעבור על כך הוא יאבד את זכותו למלוכה.

³⁴ ראה ICL חוקת דנמרק 13; שם חוקת נורבגיה 5.

קכד. ההנהגה הרוחנית**במקרים הבאים מותר, ולעיתים אף מצוה, להדיח פרנס¹**

נביא נביא אמת שהפך להיות נביא שקר, שנטרפה דעתו או שחטא²

כהן גדול כהן גדול שרצח נענש על ידי בית דין או שהוא גולה מירושלים וממילא אינו יכול להמשיך בכהונתו.³ כהן גדול שקיבל מלקות רשאי להמשיך בתפקידו.⁴

מדיחים כהן גדול שאירע בו מום או שאינו יכול לעבוד מחמת מחלה או זקנה.⁵

מסתבר, שניתן להדיח כהן גדול שעבר עבירה הפוסלת אותו לעדות, שמרד במלכות וכיו"ב.⁶

מסתבר, שמותר להדיחו אם הוא סרח בעניני עבודת בית המקדש, אם הוא אינו ממלא את תפקידו כראוי, ואפילו כאשר הוא אינו זוכה לקבל מענה כאשר הוא שואל באורים ותומים.⁷

נשיא ודיינים⁸

א. פגע ברבים או ביחידים פוסק רב האי גאון: "וששאלתם על שיש דיינים שהם ממשכנים מטות העניים וחפצים שאינם בדין התורה ובעלי חובות באין וגוזלים בתיהם ושוללים מטותיהם וכליהם שאינם ראוים למשכן ואין אתם יכולין לכוף אותם. תפח רוחם מאותם הדיינים הם דייני סדום גזלנים וחומסים עליהם כתיב 'ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם'. על כן צריך להעביר קול עליהם בכל שכניכם ומקומות הקרובים לכם לביישם ולהעבירם מלדון לכם כי אינם חוששים לתורה ולדברי רז"ל".⁹

פוסק הריב"ש: "באשר היה דיין הקהל, ובמקום המשפט שם הרשע, וצוה להמית נפש מאחיו מישראל, וכבר המיתוהו שניהם ע"פ צואתו... ומן הנראה בעיני, שמלבד מה שתייסרהו לדיין הזה על רעתו... ראוי מלבד זה להורידו מגדולתו ולעקור אשרה הנטועה אצל מזבח, ושלעולם לא יתמנה בשום שררה על הצבור".¹⁰

¹ בכל מקרה יש להבחין בין כשלוך חד פעמי לבין השתקעות בחטא, וראה הערות 11 ו-24.

² ראה סעיף קג.

³ ראה רמב"ם סנהדרין ה א; רמב"ם רוצח ושמירת הנפש ז י. וראה תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27: "מסתבר שהוא הדין בכהן גדול שהרג במזיד (אלא שמפני חוסר התראה וכדומה לא דנו אותו למות...), שאינו חוזר לגדולתו".

⁴ ראה רמב"ם סנהדרין יז ח.

⁵ ראה בית הבחירה הוריות יא ב. פשיטא, שהוא הדין לכל סיבה אחרת המונעת אותו מלעבוד בבית המקדש.

⁶ ראה תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27: "... ומצינו שגם שכהן גדול היה אפשר לסלקו על ידי המלך או מי שעומד במקומו (והיינו אפילו אם לא חטא במוכן הרגיל)...". ויש לעיין האם כהן גדול שהודח משום שעבר על התורה או על החוקים נדון ככהן גדול שעבר, וראה בבלי יומא יב ב – יג א, ואכמ"ל.

⁷ ראה רש"י בבלי ברכות ד א ד"ה ואביתר אלו אורים ותומים: "שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל צדוק ועלתה לו, כדאמרין בסדר עולם, ונסתלק אז מן הכהונה". וראה רש"י שמואל ב טו כד. ולא נתבאר האם כל כהן שאינו מסוגל לשאול באורים ותומים פסול לכהונה או שמא זו היתה החלטה אישית שלו. מדברי הרד"ק שם ניתן להסיק כי אין הכרח להורידו.

⁸ כמה מהדוגמאות נאמרו לגבי נשיא ואחרות לגבי שאר דיינים ויש לדון אם יש מקום לחלק ביניהם ואכמ"ל.

⁹ שערי תשובה פו. מרבית הדוגמאות נוגעות לדיינים שאינם סמוכים, ויש לדון אם הכללים שונים לגבי דיינים סמוכים. הערת בני הרב טוביה שלמה: יש לדון אם אפשר להפקיע 'סמיכה' ממישהו, ובפשטות נראה שלא, ויל"ע.

¹⁰ שו"ת הריב"ש רנא.

- ב. עבר עבירה חמורה¹¹ פוסק הרמב"ם בהלכות סנהדרין: "ראש הישיבה שחטא מלקים אותו ואינו חוזר לשררתו"¹². פוסק הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה: "חכם זקן בחכמה וכן נשיא או אב בית דין שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא לעולם, אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט וחביריו, אבל כשחטא שאר חטאות מלקין אותו בצנעה, שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה אף על פי שכשל כסהו כלילה, ואומרים לו הכבד ושב בביתך"¹³.
- על רוצח בשגגה פוסק הרמב"ם: "רוצח ששב לעירו אחר מות הכהן הגדול הרי הוא כשאר כל אדם ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו שכבר נתכפר לו בגלותו. ואף על פי שנתכפר לו אינו חוזר לשררה שהיה בה לעולם אלא הרי הוא מורד מגדולתו כל ימיו הואיל ובאה תקלה זו הגדולה על ידו"¹⁴.
- הרמב"ם פוסק שמדיחים דיין אשר עבר עבירה בפרהסיא.¹⁵
- ג. סרח בענייני הדיינות פסוק מפורש במשלי: "אמר לְרָשָׁע צְדִיק אֶתָּה יִקְבְּחֶהוּ עַמִּים יִזְעַמְוּהוּ לְאֻמִּים"¹⁶, ומבאר רבינו בחיי: "כי הדיין האומר לרשע בדינו צדיק אתה שמזכה אותו והוא חייב, וכל שכן אם יחייב את הזכאי המון העם יזעמוהו וירחיקוהו בהטותו המשפט"¹⁷.
- פוסק המחבר: "כל דיין שיושב ומגדיל שכר לסופרים ולשמשים, הרי זה בכלל הנוטים אחר הבצע"¹⁸.
- ד. אינו ממלא תפקידו כלאות¹⁹
- ה. התנהגות שאינה ראויה פוסק רבינו אברהם בן הרמב"ם: "... ואפילו היה לנו נשיא כחוק הדת יש כח לחכמי דורו להעבירו אם חס ושלום לא ילך בדרך נכונה"²⁰.
כותב מנורת המאור: "... אשרי הדור שהגדולים סובלים לקטנים ואינם מצערים אותם על

¹¹ ראה ספר השטרות עמ' 131: "... מעבירין... לדיין חס ושלום כגון דסנו שומעיה או כגון ששנה ושילש בעוון ונמנו ביה רבנן לעבוריה".

¹² רמב"ם סנהדרין יז ט. משמע שרק נשיא אינו חוזר לשררה אך שאר דיינים חוזרים.

¹³ רמב"ם תלמוד תורה ז א.

¹⁴ רמב"ם רוצח ושמירת נפש ז יד. וראה חידושי הריטב"א למכות סוף פרק שני. בשו"ת בית יצחק יו"ד א נב מדייק מלשון הרמב"ם שרק רוצח בשגגה שבאה על ידי תקלה גדולה אינו חוזר לשררה. וראה תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27: "על כל דבר פשע אחר (זולת רוצח בשגגה) אין אדם מפסיד את שרותו, על פי הדין הגמור, לאחר שקיבל את עונשו כדין". וראה א"ת ערך חזקת שררה.

¹⁵ ראה תשובות הרמב"ם מהדורת פריימן יח. לא נתבאר בדברי הרמב"ם על איזה עבירה מדובר.

¹⁶ משלי כד כד.

¹⁷ רבינו בחיי על התורה שמות כא א.

¹⁸ שו"ע חו"מ ט ד. וראה רמב"ם סנהדרין כג ה שדיין הנוטל שכר לדון דיניו בטלים וק"ו שנוטל שוחד. וראה שו"ת המהרי"ק קיז; חוקת עולם ב עמ' 620. וראה סעיף שט.

¹⁹ ראה רמב"ם אבל יד ג: "... ובית דין היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום, ואם נתעצלו בדבר זה מעלה עליהם כאילו שפכו דמים", ודיין השופך דמים אינו ראוי להמשיך לשבת על כסאו. מסתבר שיש לדון כשופך דמים רק אם הוא מוניח לגמרי את תפקידו זה.

²⁰ שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם ד.

כל דבר ודבר, שכבר מצינו שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו על שהיה מצער בדברים אלו לר' יהושע.²¹

ו. התרשלות במלוי התפקיד השו"ע פוסק: "סדר גביית החוב כך הוא: כשהמלוה מוציא שטר חוב מקויים, אומרים ללוה: שלם... אין יורדים לנכסיו, עד שיודיעוהו תחלה אם הוא כאן או במקום קרוב. ואם טעה הדיין והוריד לנכסיו קודם שיודיעוהו, מסלקים אותו".²² מדבריו ניתן להסיק כי מסלקים לאלתר דיין שטעה.²³ לעומת זאת, מדעת הרמ"א ניתן להסיק שיש לסלקו רק אם הוא רגיל לטעות או שהתרו בו.²⁴

ז. התחדש בו פסול²⁵

ח. העדר תמיכה ציבורית הרב הרצוג פוסק: "נשיא במונן של ראש הסנהדרין כרבן גמליאל דיבנה. ודאי שהציבור שמינה אותו רשאי להעבירו אפילו אם לא חטא במונן הרגיל אלא שאין דעתם נוחה מהדרך שבו הוא נוהג נשיאותו כמו שמצינו ברבן גמליאל דיבנה".²⁶

מרא דאתרא ומורה הוראה

א. פגיעה ברבים או ביחיד פוסק המהרי"ק: "מכל אלה יחזור בו וגם ישוב ויבקש תשובה וכפרה על חטאתו אשר חטא להתיר עריות כנ"ל כי מאד הרבה אשמה וחטאתו כבדה לכן יבקש רחמים על עצמו כי פשט את ידו בהתרת אסורים החמורים ובמה יכופר לו העון הגדול הזה אם לא בשונו מדרכיו הרעים ומעשיו אשר לא טובים ואם ח"ו ימאן משה קפיסלי"י לשמוע לדברי אלה יבדל מקהל הגולה ומכל ישראל".²⁷

ב. עבר עבירה חמורה²⁸

ג. סרח בעניני הרבנות פוסק המהרש"ם: "כל רב ממונה בעירו... מעבירים אותו בפרט אם סרח בעניני רבנות כגון שהכשיל רבים בהוראתו לקלוקלא וזלזל באיסורים".²⁹ הוא הדין אם הוא אוסר את המותר.³⁰

²¹ מנורת המאור (אבוהב) נר שני ז א ב (סב). וראה פסקי דין רבניים יא סעיף ז עמוד צז: "הנשיאים בישראל היה להם דין של מלך, וכשם שהמלך חייב לכבד תלמידי חכמים, כך חובתו של הנשיא, ואם הנשיא מזלזל בזה מותר להוריד אותו מגדולתו". ויש לדון בדברים אלו ואכמ"ל.

²² שו"ע חו"מ צח ג. וראה מ"מ על רמב"ם מלוה ולוה כב א שמסלקים את הדיין.

²³ ראה רמב"ם שכירות י ז ושו"ע חו"מ שו ח, בענין אומן שטעה או שהפסיד.

²⁴ ראה שו"ע חו"מ שו ח שאין מסלקים אומן שקלקל אם אין לו חזקה לקלקל או שלא התרו בו. וראה בבלי בבא בתרא קעד א: "ההוא דיינא דאחתייה למלוה לנכסי דלוה מקמי דלתבעיה ללוה, סלקיה רב חנין בריה דרב ייבא", וראה א"ת ערך טעות הדיינים ציון 533. וראה תשב"ץ ב ט: "עוד שאלה דיין שטעה בדבר משנה או בשקול הדעת ונתחייב בדין לשלם מביתו... מהו לפסול הדיין הוא מכאן ולהבא. תשובה. לא מצינו דיין שטעה בדינו אף על פי שמשלם מביתו שהוא פסול לדון, לפי שכל אדם עשוי לטעות שאפילו גדולי התנאים טעו בדין... אבל אם הדיין הזה אינו טועה מחמת חכמה גדולה שיש בו אלא מפני שאינו זהיר בתלמודו והרבה מדיניו היו טעות היה אפשר לפוסלו". וראה שו"ת מעשה אברהם חו"מ יא הדין באריכות בענין זה.

²⁵ ראה בירור הלכה סנהדרין לו ב ציון ג אות ד. וראה שו"ת מהרש"ם יו"ד קלב; ישר הורי עמוד נ.

²⁶ תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27. הרב הרצוג מבין שהוא לא עבר עבירה שניתן להדיחו בגינה.

²⁷ שו"ת מהרי"ק פג. על הדחת מורה הוראה, שהורה בניגוד לתקנה ראה שו"ת מהרי"ק מיץ י.

²⁸ ראה שו"ע חו"מ לד.

²⁹ שו"ת מהרש"ם ב נו. וראה שו"ת מהרי"ק מיץ י; שו"ת חוות יאיר קפו; שו"ת חתם סופר חו"מ קסב; שו"ת מהרי"ם שיק יו"ד רכ.

³⁰ ראה סעיף שלו הערה 34.

- ד. אינו ממלא תפקידו כיאות³¹ פוסק מהר"ב אשכנזי: "... הסכימו כל הקהל כלם יחד לסלקו מעליהם כי אמרו איש אל אחיו איככה אוכל וראינו ברעת נפשנו כי אנחנו צמאים לדרוש את דבר ה' והחכם הזה אינו יודע מאומה ואינו דורש לנו כלל ואינו יודע דין כלל וכשרוצה לפעמים לעסוק בדיני גיטין וקדושין ח"ו מרבה ממזרים בישראל והתורה חוגרת שק עלינו".³²
- פוסק הרב זילברשטיין: "... ברור הוא שאחד מהתפקידים העיקריים בתור רב הוא עניני כשרות... ואין לו ברירה אחרת אלא להשאר לשמש בכל תפקידיו, או להסתלק לגמרי ממשרתו".³³
- ה. התנהגות שאינה ראויה פוסק כנסת הגדולה: "החכם הלזה הנז' בשאלה דשנו שומעיניה מעשיו ירחקוהו מלהשתמש בתגא וגולתא דדהבא דנהגין בישראל לכלל הבא ועמד להרביץ תורה בקהילה יען וביען דבר ה' בזה לעשות חונף לעוות אדם בריבו ולדבר תועה על איש אמונים זקן ונשוא פנים דמנו יתיה על עברתא דק"ק לשפוט צדק... ולאיש אשר אלה כנז' בשאלה אפי' קבלוהו הקהל לראש ולקצין מעבירי' אותו".³⁴
- ו. העדר תמיכה ציבורית הרב סולובייצ'יק פוסק: "בכדי להמשיך ברבנות בעיני שיהיה מרוצה לקהל, ואם אינו מרוצה, אסור לו להשאר על משמרתו".³⁵

הציבור רשאי לקבל תקנה שלפיה ניתן להעביר מתפקידם מרא דאתרא, דיין או מורה הוראה גם במקרים נוספים. במעלהין תקנו: "אין רשאי שום רב ומורה צדק לעסוק במשא ומתן... אפילו כל הקהל מרוצה לענין זה, אפילו הכי אין לוותר... ובאם שיעבור הרב הנ"ל על כל אחד מכל הנ"ל... אין הקהל רשאים להחזיקו עוד למורה צדק, להיות רב בקהילתם... אפילו שבוע אחד, וכל המיקל בו הרי זה משובח".³⁶ בוירונו כתבו בכתב המנוי של מרא דאתרא: "... וכל זמן אשר לא יקיים הגאון הנ"ל ח"ו וח"ו התנאים הנ"ל, אז לא יהיו מחוייבים גם כן בני ק"ק יצ"ו לאשר ולקיים עמו התנאים הנ"ל...".³⁷

אומרת הגמרא: "אין הקב"ה משרה שכירתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל".³⁸

³¹ ראה שו"ת מהרי"א א קעג: "... ומכל מקום נראה ברור דאם עבר הרב על זה ונסע מהעיר על חודש ימים אין רשות להבעלי בתים להעבירו בשביל זה ובפרט שכן נהגו בכמה קהילות שנוסע האב"ד על ימים נוראים לצדיק הדור". משמע מדבריו שלתקופה יותר ארוכה, ובנימוק פחות משכנע הוא היה מסכים לדרישת הקהילה לפטר את הרב.

³² שו"ת מהר"ב אשכנזי שאלה כד.

³³ חשוקי חמד על שבת עמ' רפו - רפז.

³⁴ שו"ת בעי חיי חו"מ א ז.

³⁵ נפש הרב עמ' רסז.

³⁶ תקנות מדינת מעהרין, ועד דרעזניץ תי"ט לפ"ק שלו (יא).

³⁷ "כתבי מנוי לרבנות", זכור לאברהם קובץ תורני תשנ"ט עמ' תקכה.

³⁸ בבלי שבת קלט א.

פשיטא שבית דין הגדול מחליט על הדחת כל מי שהוא מינה.³⁹ על הדחת נביא כותב הרב גדליה נדל: "בית הדין הגדול, שהם חכמים מחוכמים, צריכים להתיישב הרבה בדבר, ולהבין מה הוא הדבר אשר אם לא יתקיים יהיה מוכח מזה שהנביא שיקר בשם ה'".⁴⁰

דיינים ומורי הוראה ניתן להדיח רק בהסכמת בית דין.⁴¹ קהילות אחדות נהגו שבמקרה כזה יושבים טובי העיר בדין.⁴² במעשהרין תקנו: "אין שום רב מהרבנים, אפילו הרב מדינה, יכול להסיר המצנפת והעטרה עטרת כתר התורה סמיכות חבר או מורינו משום אדם, אם לא בהצטרף האלופים ראשי מדינה יצ"ו בוועד שלם... דרך פסק דין על מעשיו של אותו האישי".⁴³ כיוצא בזה החליטו בונציה.⁴⁴

גם כיום תקפות כל ההוראות הנוגעות לפיטורי דיינים, רבנים ומורי הוראה.⁴⁵

*

כיום החוק קובע שיש לפטר שופטים שסרחו או שאינם ממלאים את תפקידם כראוי.

חוקות אחדות מפרטות את הנסיבות שבהן מפטרים שופט.⁴⁶

³⁹ ראה תוס' בבלי יומא יב ב ד"ה כהן גדול משום איבה, שסילוק כהן גדול תלוי במלך ובאחיו הכהנים ומסתבר שגם בית הדין הגדול צריך להסכים לסילוקו, וראה סעיף קיד, ואכמ"ל. על הדחת דיינים ראה כוזרי ג סה: "על פיהם היו ממנים כל ממונה ומעבירים כל מועבר". למלך בודאי יש סמכות לסלק דין שמינה. לשיטה הסוברים שמלך ממנה את כלל הדיינים - ראה סעיפים קיג קכב - מסתבר שיש לו גם סמכות לסלקם, ויש לעיין אם מלך כפוף לעקרון שאין מורידים משרה.

⁴⁰ בתורתו של ר' גדליה עמ' קמט. וראה סעיף יב.

⁴¹ ראה שו"ע או"ח נג מ"ב ס"ק עו. וראה חידושי הרב ציטרון - קטרוני תולדות חייו עמ' 26: "... את חוות דעתו של הרב קוק... מוסר ראש הועד... ישתקע הדבר ולא תהא כזאת בישראל לזולל בכבוד התורה, להעמיד שאלה כזאת באסיפה הכללית. אפשר רק להעמיד את הדבר לפני בית דין...". וראה סעיף שלט.

⁴² ראה שו"ע או"ח נג מ"ב ס"ק נא. וראה סעיף כ הערה 21.

⁴³ תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קמח. חבר או מורנו אינם תארים שלטונים אך מהם נלמד ק"ו לנד"ד. על תארים אלו ראה סעיף יז הערות 19 21.

⁴⁴ ראה מדבר תהפוכות עמ' 98. על העקרון שהציבור כולו הוא כבית דין ראה סעיף יט. הציבור לענין זה כולל את "רוב מנין ורוב בנין", ראה סעיף קל.

⁴⁵ ראה תחוקה לישראל על פי התורה ג, הצעת החוקה של ד"ר כהן עמ' 5 - 16 סעיף 75: "לא יפוטרו שופט, אלא אם כן הוכחה התנהגותו הפסולה או לקה בחוסר כשרון, והחלטת פטוריו נתקבלה על ידי שני שלישים ממספר חברי בית הנבחרים". מאחר והרבנים שדנו בהצעת חוקה זו לא העירו מאומה על סעיף זה, ניתן להניח שהדברים מקובלים עליהם.

⁴⁶ ראה ICL חוקת שבדיה 11 5 1, שניתן להדיח שופט אם הוא עבר עבירה פלילית או שבאמצעות הזנחה גדולה חוזרת ונשנית של חובותיו הרשמיים הוא הראה באופן בולט שהוא אינו ראוי להחזיק בתפקידו; וראה שם חוקת פאראנוואי 136. שאם שופט מסרב לדון במקרים שעל פי החוק עליו לדון יעמוד למשפט והוא עלול להיות מודח מתפקידו. וראה שם חוקת סלובקיה 147 (1) שניתן לפטר שופט בעקבות הרשעתו על עבירה פלילית מכוונת, וכן בעקבות החלטת בית משפט לעניני משמעת אשר קבע כי הוא עשה מעשה אשר אינו תואם את ביצוע תפקידו. וראה שם 147 (2) a שניתן לפטר שופט שמחמת בריאות לקויה אינו ממלא את תפקידו במשך שנה לפחות. וראה חוקת ארצות הברית של אמריקה סעיף ג פסקה 1: "יכהנו במשרותיהם כל עוד הם נוהגים כשורה".

קכה. ההנהגה המדינית**מהנימוקים הבאים מותר, ולעיתים אף מצוה, להדיח פרנס¹**

- א. פגיעה ברבים או ביחידים הרב יעקב עמדין מספר על אביו, החכם צבי: "אם באתי לספר מכל מה שאירע עמו בק"ק לבוב יארך הענין... והעביר פרנס אחד גברא אלמא ממינו... על שנתברר עליו שגזל ממון הקהל ואכל שוד עניים".²
- ב. עבירה חמורה עברו על שבועה,³ על חרם⁴ או על כל עבירה הפוסלת מעדות.⁵
- ג. מעילה בתפקיד⁶ מפורש בכלבו: "ואם הם יעוותו משפט – אינם טובי העיר ויתקנו על פי דייני אמת הסמוכים אליהם".⁷ בליטא החליטו: "... שלא יקבלו הבוררים שוחד... ובאם שיוודע אזי אותן שיתמנו מהבוררים המה בטלים מהמינוי שלהם...".⁸
- ד. אי מלוי התפקיד⁹ פוסק הרב חזן: "להעביר הממונה ממינוי לא מהני רוב להורידו אם לא יש סיבה חזקה... ונדון שלו היה שהממונים לא היו משגיחים בהנהגות העיר, ואין לך סיבה חזקה גדולה מזו".¹⁰
- ה. התנהגות שאינה ראויה פוסק הרב אליעזר אשכנזי: "... גם להעביר אותם מלהתעסק בצרכי ציבור כיון שאינם חשים לכבוד הציבור".¹¹

¹ בכל מקרה יש לדון האם מדיחים פרנס גם אם הכשלו היה חד פעמי או רק במקרה שהפרנס השתקע בחטאו, ואכמ"ל. כיוצא בזה, אין זה המקום לדון על החילוקים שבין גרדי הדחת פרנס שהוא גם דין ובין הדחת פרנס שאינו דין.

על אף העקרון שלפיו כל אחד הוא בחזקת זכאי עד שיוכח אחרת - ראה סעיף שמא - הרי שבתפקידים ציבוריים עשוי להיות מצב שמדיחים פרנס גם אם אין שני עדים כשרים, ראה סעיף קמט הערה 32. וראה הרב אברהם שרמן, "פיטורי איש ציבור מחמת עבירות אתיות" תחומין כא 248 – 256, שאין לפטר מי שחשוד שהוא עבר עבירה אישית חמורה אלא אם יש לכך הוכחות, אולם ניתן לפטר גם על סמך חשדות את מי שמאשימים אותו שהוא מעל בתפקידו.

² מגילת ספר עמי 66. וראה שו"ת דברי ריבות רכד. ראה סעיף קמ הערה 26, שרבן גמליאל העביר את שזפר הראש של גדר (י"מ גור) משום שהוא הכשיל את הציבור בעבירות.

³ ראה שו"ת תרומת הדשן פ"כ ריד שמי שעבר על שבועה הוא רשע. וראה שו"ת בנימין זאב רסב; שו"ת תורת חסד לא.

⁴ ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' קמט החלטה משנת תל"א לפ"ק; שם א' תקסט החלטה משנת תמ"ט לפ"ק.

⁵ ראה שו"ע חו"מ לו כב. וראה שו"ע או"ח נג כה בהגה: "ש"צ המנבל פיו או שמרן בשירי הנכרים ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירין אותו".

⁶ ראה סעיף קכד. על הדחת פרנס בטענה שהוא מסכן את הציבור ראה סעיף נו הערה 57.

⁷ כלבו סימן קיז. וראה שו"ת הראנ"ח קיא.

⁸ פנקס מדינת ליטא ועד תקכ"א לפ"ק תתקצא. וראה אברבנאל יהושע ט ד: " ואת פי ה' לא שאלו... או יאמר שלקחו אותם הנשיאים שוחד ומתנה מהצידה שהיו מביאים אותם הגבעונים, ולזה הסכימו עמהם".

⁹ על תקנה להמתין עד שנה לחזן שחלה או שנסע ראה שו"ת הרשב"א א ש.

¹⁰ אורח משפט רלא הגהות הטור אות כו. וראה משא חיים מנהגים מערכת מ קכח.

¹¹ דבריו מצוטטים בתשובת ר' יהודה אריה ממודינא, פחד יצחק ערך חרם שלא לשחוק.

ו. העדר תמיכה ציבורית פוסק הרדב"ז: "שאפילו שנתנו הצבור כחם לפרנסים לא סילקו הבחירה מידם שאם יראה להם שאינם הגונים או שממנים אחרים בלתי הגונים שלא יוכלו לסלקם אלא פשיטא שיוכלו לסלקם ומי שאינו הגון לצבור לא נקרא פרנס".¹²

לציבור יש סמכות לקבל תקנה שלפיה ניתן להדיח פרנסים גם במקרים נוספים.¹³ בליטא תקנו שפרנס פושט רגל יועבר מתפקידו.¹⁴ בפוזנא החליטו שיפוטר פרנס שדיווח על תוכן הדיונים,¹⁵ פרנס אשר אינו מוכן ללכת בשליחות הקהילה,¹⁶ פרנס שישב בדיון הנוגע לקרובו,¹⁷ ופרנס האומר לשון הרע על רבנים ועל פרנסים אחרים.¹⁸ בטיקטין החליטו שיש לפטר פרנס המערער בפומבי על השומה שלו.¹⁹

על הדחת פרנס מחליט בית דין העוסק בעניני הציבור.²⁰ בליטא תקנו: "העברה, אין לראשי קהלות כח לפסוק על איזה יחיד מראשי הקהלות... אלא בשעת אסיפת הוועד בשלחן מלא עם הגאונים הרבנים, ובשעת אסיפה הנ"ל יקום על פי הרוב, ובאופן זה שיהיה בתוך רוב המסכימים על ההעברה שלשה גאוני רבנים; אבל אם יעכבו על ההעברה שלשה רבנים ושלשה ר"מ או שני רבנים וחמשה ר"מ אין להעבירו".²¹

גם כיום תקפות כל ההוראות הנוגעות לפיטורי פרנסים.²²

כיום ניתן להדיח פרנס שאינו מציינת להוראות המפלגה שהוא נציגה. פוסק הרב וואלקין: "... דלענין שררותו בטל מאליו מתרי טעמי, חדא כיון שהבחירות היתה על תנאי שישמע לקולכם, וכשלא נתקיים התנאי בטל גם מעשה הבחירות, ועוד והוא העיקר, אפילו אם היה

¹² שו"ת רדב"ז ג תקית.

¹³ ראה משי"כ הרב הרצוג, תחוקה לישראל על פי התורה ג עמ' 27: "נשיא מדינת ישראל, שאין מינויו אלא לזמן איני רואה טעם שלא יוכלו הציבור מלכתחילה להתנות שיתבטל מינויו כשיצא חייב על יסוד האשמה ידועה על פי תנאים קבועים". לכאורה, גם לו נשיא היה מתמנה לצמיתות היה ניתן להתנות עמו תנאים כאלה ואחרים וצ"ע.

¹⁴ ראה פנקס מדינת ליטא תקנות ועד שצ"ז לפ"ק שכה. כן הוחלט בפנקס ועד ארבע ארצות קלג.

¹⁵ ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא תכו החלטה משנת ת"ב לפ"ק.

¹⁶ ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא תקז החלטה משנת ת"ו לפ"ק.

¹⁷ ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' שמה החלטה משנת תל"ז לפ"ק.

¹⁸ ראה פנקס הכשרים של קהילת פוזנא א' תקע החלטה משנת תמ"ט לפ"ק.

¹⁹ ראה פנקס קהל טיקטין 850 החלטה משנת תס"ט לפ"ק.

²⁰ ראה שו"ע או"ח נג מ"ב ס"ק נא. וראה סעיף כ הערה 21.

²¹ פנקס מדינת ליטא ועד תנ"א תתמו. וראה ועד שצ"ז לפ"ק שכה.

²² ראה תחוקה לישראל על פי התורה ג, הצעת החוקה עמ' 5 – 16 סעיף 61: "אשר נשיא יחטא, והאשימוהו שנים שלישים ממספר הצירים בעוון בגידה, בצע או עבירת זדון על דברי החוקה, ויצא חייב מלפני בית הדין העליון – יועבר מכהונתו". מאחר והרבנים שדנו בהצעת חוקה זו לא העירו מאומה על סעיף זה, ניתן להניח שהדברים מקובלים עליהם. וראה שם עמ' 44, הצעה חילופית של הרב עוזיאל: "דינו של הנשיא יהא מסור לרבנות הראשית לארץ ישראל ובית דין העליון יחד להעברה מכהונתו והעמשתו דרך כבוד". הרב אושפיזאי העיר שאין צורך ברוב של שני שלישי ודי ברוב רגיל המאשים את הנשיא בעבירות אלו. וראה בהצעת החוקה סעיף 64: "מועצת השרים... בחזרה לזכות בתמיכת רוב הצירים, תתפטר המועצה...". והרבנים לא העירו על כך.

מקיים תנאו שהתנית עמו... פשיטא דשליח אינו רשאי לעבור על דעת משלחו, ואם הדר בטל השליחות והמעשה, ואי עביד לא מהני...".²³

*

במדינות המפותחות ניתן להדיח ראש מדינה, שר או חבר בית נבחרים אשר עברו עבירות חמורות.²⁴ חוקות רבות מפרטות באילו מקרים ניתן להדיח מנהיגים²⁵ ומי מדיח אותם.²⁶ ההדחה אינה נחשבת כעונש, ומלבד ההדחה צפויים המנהיגים לעמוד למשפט על מעשיהם או מחדליהם.²⁷ בכמה מדינות, פסק דין שיצא נגד מנהיג יגרום להדחתו המיידית.²⁸ במדינות אחדות ניתן להדיח מנהיגים כבר מעת הגשת כתב אישום.

כמו כן, במרבית המדינות המפותחות הצבעת אי אמון בממשלה בבית הנבחרים עשויה להביא לנפילת הממשלה.²⁹ חברי בית הנבחרים אינם חייבים לנמק את הצבעתם.

חוקות רבות קובעות שממשלה שאינה זוכה לאמון בית הנבחרים צריכה להתפטר.³⁰ בכמה מדינות המלך ממנה את הממשלה והמנוי מקבל תוקף רק לאחר שבית הנבחרים מביע בה אמון, ועליה להתפטר כאשר הוא מביע בה אי אמון.³¹

²³ שו"ת זקן אהרן תניינא חו"מ קכט. וראה תורת המדינה, "שיטת הבחירות לפי ההלכה", עמ' 64.

²⁴ ראה EB (2008), impeachment.

²⁵ ראה חוקת ארצות הברית ב 4: "הנשיא, סגן הנשיא וכל הפקידים האזרחיים של ארצות הברית, יודחו מכהונתם משיוגש כנגדם כתב אישום בעוון בגידה, קבלת שוחד או בפשעים או עוונות חמורים אחרים". וראה שם סעיף א 6 א) שחברי בית הנבחרים יהיו חסינים מפני מעצר ומאסר למעט בגידה, עוון פלילי (felony) והפרת השלום. וראה ICL חוקת הונגריה 31 על הסיבות המצדיקות הדחת נשיא, ושם שתי סיבות עיקריות לכך: בס"ק d) נאמר שניתן להדיחו בשל ניגוד אינטרסים. ושם (4) בטענה שהוא עבר במתכוון על החוקה או על החוק בעת כהונתו. וראה ICL חוקת ברזיל 83 שאם הנשיא יעזוב את המדינה למשך יותר מחמשה עשר יום ללא אישור בית הנבחרים הוא עשוי להיות מודח.

²⁶ ראה חוקת ארצות הברית של אמריקה סעיף א פסקה 3 ו נאמר שאת ההדחה מבצע הסנאט. ראה ICL בחוקת הונגריה 31 (2) שסילוק נשיא נעשה על ידי שני שלישי מחברי הפרלמנט בהצבעה חשאית.

²⁷ ראה, למשל, חוקת ארצות הברית של אמריקה סעיף א פסקה 3 ז.

²⁸ ראה ICL חוקת סלובקיה 81 (2) שיפוטר (ללא הליך נוסף) חבר בית נבחרים שנשפט באופן חוקי על עבירה פלילית חמורה שנעשתה במתכוון.

²⁹ עקרון זה התחדש לפני כמאה ועשרים שנה, ראה Constitutional History of England עמ' 466. וראה מדינאות יהודית עמ' 76.

³⁰ ראה ICL חוקת סלובקיה 88.

³¹ ראה ICL חוקת בלגיה 96 (1), שהמלך ממנה ומפטר את שרי הממשלה. ושם (2) שאם נתקבלה הצעת אי אמון בממשלה או שהממשלה לא הצליחה לקבל את אמון בית הנבחרים היא מגישה את התפטרותה. ראה ICL חוקת דנמרק 14 שהמלך ממנה את השרים, וראה סעיף 15 שם, ששר לא ישאר בתפקידו אם בית הנבחרים הביע בו אי אמון.